

Iz knjige sirot.

Josip Vandot.

I.

epo jutro je bilo vstalo tisto nedeljo tam za belimi gorami. Svetilo se je solnce, kakor že dolgo ne. Popolnoma modro nebo je bilo tako visoko in nedosegljivo, in bele gore so se pokrile z neko modrikasto, prozorno barvo. Blestel je tam gori samo beli, večni sneg, ki ne skopni ne v žarečem solncu, ne v gostih nalivih planinskega dežja. Stric Jožef, stari vojak, je šel od doma in je počasi hodil ob bregu šumečega potoka. Tuintam se je ustavil in gledal globoko dol v kamenito strugo gorskega potoka. Pri srcu mu je bilo dobro in prijetno... Glej, stari dnevi so prišli in mu je zrastle dolga siva brada. A če so prišli stari dnevi, pa so vendar ostali spomini na mlada leta in ti spomini so prijetni in sladki...

Stric Jožef, stari vojak, je udaril s palico ob tla in se napotil dalje po peščenem potu. Tam daleč, tam daleč so ga pozdravljali beli snežniki in ga vabili k sebi, v dehteči raj planinskih rož.

Nasmehnil se je stric Jožef. — „Ej, minila so moja leta,“ je pomislil. „Nič več ne bom nosil belih šopkov s sivih gorâ... Priletela je kroglja na krvavem bojišču; zadela me je, in moja kri je močila sovražno zemljo. Vso moč mi je vzela — in zdaj sem star in nadložen...“

Žalosten je postal stric Jožef, stari vojak. V tla je gledal in stopal počasi po beli peščeni poti.

Takrat pa je prihitel nasproti Jozov Grega, planinski pastir. Težke in neokretne lesene coklje so udarjale glasno ob tla, da se je že oddaleč slišalo, da prihaja Jozov Grega, planinski pastir. Urno je prestavljal svojo dolgo in ravno palico in delal velike korake. Mudilo se mu je v vas; a stric Jožef, stari vojak, ga je ustavil.

„Kam se ti mudi? Kaj te je prineslo v dolino, o Jozov Grega?“ je vprašal stric Jožef, stari vojak.

Jozov Grega se je ustavil za nekaj trenutkov in odgovoril: „Novico prinašam, grozno novico, stric Jožef... Našel sem gospoda — tam pod Razorom sem ga našel. V jarku leži, razbito glavo ima in je mrtev — ves je mrtev... Pomisli, stric Jožef — ves je mrtev.“

Stric Jožef, stari vojak, se je prestrašil. Palica mu je padla iz rok in sklenil je stare roke.

„Mrtev je, praviš, Jozov Grega? — Pa gospod je?... Oj, Grega, to je gotovo profesor Žitnikar! Že tri dni ga pogrešamo, a njega ni odnikoder. Povej no, Grega, kakšen je tisti gospod tam pod Razorom?“

Zamislil se je Jozov Grega za trenotek, potem pa je odgovoril: „I, no — gospod je... Dolgo črno brado inia in mrtev je revež, mrtev.“

„Je že profesor Žitnikar!“ je vzkliknil stric Jožef. „Oj, Grega — mati ga išče že tri dni okrog in joka in prosi ljudi, naj ji poiščejo ljubega sina. Veliko nagrado bi dala tistemu, ki ga najde . . . In ti si ga našel, Jozov Grega, in ti dobiš nagrado. Ti si ga našel — a našel si ga mrtvega . . .“

A Jozov Grega ni več slišal strica Jožefa, starega vojaka. Zoropotale so zopet nerodne, lesene coklje, in Grega je hitel v vas pravit žalostno novico. Stric Jožef je pa pobral svojo palico s tal, stopal počasi proti hišam in zdihoval žalostno.

In glej — še preden je došel do prvih hiš, sta mu pridrdrala nasproti dva vozova. Sedeli so tam gospodje; Jozov Grega je sedel tam in zdravnik in župan, in še dosti drugih gospodov je sedelo tam. Pošteno se je odkril stric Jožef, a nihče mu ni odzdravil. Srečaval je ljudi, ki so vreli iz hiš in se sestajali na ulicah. Izpraševali so se in so si odgovarjali samimsebi.

„Oj, ljudje, našli so profesorja Žitnikarja,“ jim je govoril stric Jožef, stari vojak. „Jozov Grega ga je našel . . . Pod Razorom leži — razbito glavo ima in je mrtev, ves mrtev . . . Saj pravim — kdor hodi na gore! Smrt najde tam, smrt, pravim vam, ljudje!“

Ljudje pa so sklepali roke. V nebo so se ozirali, in oči so jim bile žalostne. Srce jim je bilo polno usmiljenja in sočutja do nesreče mladega človeka.

„Kaj bo rekla stara gospa! Uboga mati!“ so zdihovale žene, in solze so jim zakrivale oči. „Umrla bo in ne bo preživela tega . . .“

„Peljal je Jozov Grega gospode v gore,“ je nadaljeval stric Jožef. „Z dvema vozovama so se peljali noter — popoldne pa se vrnejo s profesorjem.“

„Bog pomagaj!“ so dejali vaščani. Še dolgo so govorili na ulicah in ugbali. A stric Jožef, stari vojak, se je napotil po vasi; pripovedoval je gručam ljudi strašno nezgodo. Prestrašili so se povsod, in povsod je bilo slišati mehke besede usmiljenja in sočutja . . . Umrl je gospod — tam na belih, mrzlih gorah ga je srečala smrt v njegovih najlepših letih. Morda se je zganil tam nad nebotičnimi skalami sivi orel takrat, ko se je spustila smrt v temni prepad. Zavriščal je sivi orel in se vzel k modrim oblakom. — Divja koza je morebiti zagledala smrt, ko se je spuščala ob skalah navzdol; preplašena je zabrlizgala divja koza takrat in pohitela po ozki stezi navzgor na glavo snežnika velikana — —

Pri oknu velike hiše tam koncem zagorske vasi je sedela siva gospa takrat, ko so ljudje postajali v gručah po ulicah. Bled je bil njen nagubani, skrbi polni obraz. Njene solzne oči so strmele na bele planine, ki so se dvigale močno in ponosno v sinje nebo — tam daleč, daleč na zahodu. Prijazno so se ji smehljale danes; bile so vse polne solčnih žarkov in tihega miru.

„Ali ste ga vzele ve, planine?“ je mislila siva gospa tam pri oknu. „Toda ne — ve ste prijazne in lepe in nočete bridkosti materinemu srcu . . . Šel je Ivan preko vas, pa se mudi v čarobni dolini tam za vami. Vrne se, še danes se vrne vesel in zdrav . . .“

Spominjala se je natanko, kako se je poslovil sin zadnjikrat od nje. Zvečer je odšel na pot na snežno goro. Prenočiti je hotel tam na planini in zjutraj se povzpeti vrh gore. Postal je bil tisti večer še pri vratih in dejal še enkrat:

„Bodite, mama, brez skrbi! Jutri zvečer se vrnem.“

Skrbno in boječe mu je rekla takrat: „Ivan, preveč laziš po teh gorah. Tako se bojim, da se ti ne pripeti nesreča! Vsa sem v strahu, ko te ni doma...“

A nasmejal se je gospod profesor. „Ne bojte se zame, mama,“ jo je tolažil. „Gore so moje prijateljice — jaz jih ljubim. Ničesar hudega mi ne bodo storile.“

In šel je gospod profesor in žvižgal veselo pesem. Pod oknom pa se je še ustavil in pozdravil mamo z roko... Tako je hodil pogosto od doma na bele gore, katere je ljubil z vsem srcem. Nalašč je prišel za to iz mesta na letovišče v prijazno zagorsko vas. Svojo drago mater je vzel s sabo, da bi se naužila z njim svežega planinskega zraka. Lazil je dannadan po gorah, in mati ga je zaman svarila. Ljubil je gore, ljubil je večni sneg, ki se je blestel pod sivimi skalami, in nihče ga ni mogel zadržati, ko mu je vzhrepenelo srce po solčnih višinah in belih rožah gori na sivih skalah...

Vesel in čilih korakov je bil odšel tisti večer od doma. A ni se povrnil ne prihodnji, ne tretji, ne četrti dan. V skrbeh in nemiru ga je čakala mati dannadan, in ljudje so poizvedovali kroginkrog po njem — a zaman. Izginil je gospod profesor naenkrat in nihče ni vedel, kam. Spretni vodniki so ga iskali po gorah; ponoči in podnevi so klicali njegovo ime ob strmih skalah, a odgovarjal jim je samo jek, mrzel in neprijazen. Vračali so se ljudje v dolino mračni in molčeči. Tolažili so ubogo gospo in so odhajali zopet na gore. Njihov trud je bil zaman, četudi so prečuli noč tam v črnih prepadih.

Vse dopoldne je slonela siva gospa ob oknu. Mislila je, da se zdaj-pazdaj prikaže tam na vogalu izgubljeni sin. Nasmeje se veselo in jo pozdravlja že oddaleč s klobukom, ovenčanim z belimi planinskimi rožami... A sina ni odnikoder; samotni stoji tam vogal, in nihče ne zavije mimo njega.

Poldan je zvonilo v visokem vaškem zvoniku. Gospa je molila dolgo za srečno vrnitev svojega dragega sina. Potem pa je šla počasi navzdol v jedilno sobo. Použila je nekoliko juhe. Le malo ljudi je bilo tam, in gospe se je zazdelo, da jo pogledujejo nekako čudno in sočutno.

„Morda vedo kaj o Ivanu,“ je pomislila. „Morda vedo, pa mi ne marajo povedati...“

Nemir se je je polotil. Vstala je in odšla na vrt. Preko vrta pa je zavila tja gor na prostorni pašnik. Lepe so bile tam steze, in dehtelo je mehko po planinskem cvetju. Zagledala je tam gručo ljudi, ki so se pogovarjali živahno. Možje so bili in žene in otroci. Vsi so pogledovali tja gor, kjer se je izgubila pot med skalami in se je vila naprej proti belim snežnikom.

Približala se je gruči, in takrat so jo zapazili. V zadregi so umolknili vsi in jo gledali plašno.

„Kaj se je zgodilo? Kaj čakate tu?“

Vprašala je gospa, a nihče ji ni odgovoril. Molčali so vsi in gledali v tla. Takrat se je pa približal učitelj; stopil je h gospe in jo hotel pomiriti.

„Tako se zbirajo vaščani vsako nedeljo tu,“ je rekel. „To ni nič čudnega... Gospa, ako sprejmete moje spremstvo...“

Smilila se je učitelju uboga gospa. Hotel jo je odpeljati strani, da ne bi izvedela tako hitro in naenkrat grozne novice. Počasi jo je hotel pripraviti na bridki udarec, da bi je ne strla grozna nesreča.

A gospo Amalijo je navdala naenkrat grozna slutnja. Ni odgovorila učitelju, ampak se je obrnila k dečku, ki ji je stal najbliže. Pokazala mu je svetel tolar in rekla:

„Povej mi, fantek, po pravici: kaj čakate tu?“

Bil je to Čurnov Jakec, paglavec vse vasi. Zsvetile so se mu oči, ko je zagledal svetli tolar, in lakomni prsti so segli po njem. Zajeceljal je in gledal v tla.

„Pravijo... pravijo, da zdaj... da zdaj pripeljejo mrt... mrtvega profesorja...“

Izpregovoril je Jakec-paglavec, in gospa ga je gledala s široko odprtimi očmi. Ni izpregovorila besede; zastokala je samo in se sesedla na bližnje hlode. Učitelj ji je hotel pomagati, a gospa mu je odmigala molče z roko. Prestrašili so se ljudje in so prihajali bliže. A takrat je zaklical naenkrat neki glas tam na koncu gruče:

„Gredo... gredo...“

Vseh oči so se uprle tja na sive skale. In resnično — izza ovinka se je prikazal voz, za njim drugi. Vozova je spremljalo nekaj ljudi, ki so šli ob strani kakor straža.

„Gredo... gredo,“ je ponovila gruča na pašniku, in mladina se je spustila v tek, vozovom naproti. Čula je gospa ta klic; trudoma se je vzdignila. A kakor da bi jo bila prešinila hipoma skrivna moč, je odhitela po poti za mladino. V skrbeh in strahu ji je sledil učitelj. Za njima pa se je usula vsa gruča ljudi. Glej, dosegli so vozova, ki sta se ustavila naenkrat. Prvi je bil postlan z zelenimi smrekovimi vejicami in je bil pogrnen z dolgo in široko odejo. Tja je stopila gospa Amalija. Zastonj so ji branili in jo odrivali nazaj. Naglo je odgrnila odejo in se je zgrudila potem tiho kakor mrtva na tla...

Tam pod odejo, med zelenimi smrekovimi vejicami je ležal njen sin, njen Ivan. Krvav mu je bil obraz in oči na veke, na veke zaprte. Krepak in mlad je bil odšel na bele gore. Smrt je prežalá tam nanj — ob temnem prepadu se mu je približala: In takrat so ugasnile vesele oči; mlado srce je ugasnilo in bilo je tiho in mrtvo...

Gospa Amalija je ležala kakor mrtva na tleh. A približali so se možje in jo položili rahlo na zadnji voz. Voznika sta pognala konje, in žalostni izprevod se je pomikal po peščeni poti proti vasi. Oglasili so se zvonovi tam na vasi, in njihov žalostni glas je odmeval otožno med gozdovi, tam ob belih skalah. Lepo se je smehljalo takrat sonce, in daleč tam so se dvigale planine, ponosne in resne...

Izpraznil se je širni pašnik kraj vasi. Človeka ni bilo širom nikjer. Le tam gori ob plotu je slonela majhna deklica in jokala bridko. S predpasnikom si je brisala rdeče lice, po katerem so drsele svetle solze.

In glej — sem od vasi je priletel takrat deček. Obrnil se je naravnost k deklici. Obstal je pred njo in jo gledal nekaj trenutkov molče. Potem pa se je dotaknil nalahko njenega ramena.

„Čuj, Nežica, zakaj jočeš?“

Izpregovoril je deček in gledal sočutno malo deklico. A deklica ni odgovorila. Še bridkeje je zahtela in skrila ves obraz v predpasniku.

„Nežica . . . no, Nežica, zakaj jočeš?“ je ponovil deček z žalostnim glasom. „Ali ti je gospodar storil hudo? Morda te je tepel? . . . Nežica, no, Nežica . . .“

Za hip je prenehala deklica jokati, kakor bi hotela izpregovoriti. Toda komaj si je obrisala solze, se je je polotil jok nanovo. Stal je deček pred njo in ni vedel, kaj naj stori.

„Nežica, če te je tepel gospodar, se maščujem,“ je govoril. „Naženem krave v njegovo polje, in razhudil se bo in bo žalosten . . . Poslušaj, Nežica!“

A Nežica je odmigala z glavo in ni prenehala jokati. Tedaj pa je postal deček nevoljen. Vzel je roko z njenih ramen, pogledal jo je temno in rekel:

„Če mi ne poveš, pa sem skregan s tabo . . . Veš, Nežica, na veke skregan s tabo.“

Takrat se je pa pokazal izza predpasnika objokani obrazek. Izpregovorila je Nežica z jokavim glasom:

„Oh, Andrejec . . . umrli so gospod profesor! Umrli so gospa iz mesta . . .“

In tedaj je razumel Andrejec, zakaj joče Nežica. Kolikokrat mu je pripovedovala, kako dobra ji je prijazna gospa iz mesta! Podarila ji je lepo pisano krilce; bele čipke je imelo tisto krilce in je bilo tako krasno! Peljala jo je že enkrat v svojo sobo. Kolača velik kos ji je zavila v papir in se ji smejala prijazno. Gospod profesor jo je pogladil po laseh in ji rekel dobrovoljno:

„Nežica! Ej, Nežica! . . .“

Ljubila je Nežica dobro gospo iz mesta. Vse bi bila storila zanjo in tudi umrla bi bila zanjo. A danes je videla, kako se je zgrudila gospa tam ob vozu, in kako so jo ljudje položili mrtvo na voz. Bridko ji je bilo in nepopisno tesno v srcu. Rada bi bila stopila tja in pomagala, a vedela je, da ne more ničesar . . . Umrta je dobra gospa in nikoli več se ji ne bo nasmehljala prijazno . . .

Spoznal je Andrejec vse to, in tudi njemu je bilo bridko v srcu. Premišljeval je, kako bi tolažil sestrico, a na ničesar se ni spomnil.

Nazadnje pa je le prijel Nežico za roko. — „Ne jokaj, Nežica!“ je rekel. „Saj niso umrli dobra gospa. Veš, samo slabo jim je bilo in hudo, ko so zagledali mrtvega gospoda profesorja . . . Veš, Nežica, zopet bodo dobri in zopet te bodo pobožali po laseh in se ti smejali prijazno. Verjemi mi, Nežica, le verjemi, pa nikar se ne joči!“

Nov up je prešinil deklico. Pogledala je bratcu s solznimi očmi v obraz in je dvomila: „Pa če je to res, Andrejec? Če je res? ... Če se ne lažeš, Andrejec?“

„Kaj bom lagal!“ je vzkipel Andrejec. Toda mirno in prijazno je nadaljeval: „Le verjemi mi, Nežica ... Pojdiva na vas, pa vprašava tam. Samo obraz si obriši poprej! Da ne poreko ljudje: Glejte jo, Nežico! Joče se kakor majhen otrok ...“

Ubogala je Nežica Andrejca. Lepo si je obrisala obraz s predpasnikom in ni jokala več. Samo oči, te žalostne oči, so ji bile rdeče od joka. Prijel jo je bratec za roko in napotila sta se proti vasi.

Srečala sta Jozovega Grega, planinskega pastirja. Nazaj je šel v planino k svoji ljubi živini. Ej, težko mu je v dolini, in zrak mu ne ugaja tu. Tam gori — da, na planini tam je prijetno! Poje se in vriska, da odmeva daleč naokrog, in srce je veselo in svobodno.

Srečala sta ga Andrejec in Nežica, in Andrejec ga je nagovoril: „Oj, stric Jozov Grega, ali so res umrli gospa iz mesta?“

„Niso umrli, Andrejec Kovačev,“ je odvrnil Jozov Grega, planinski pastir. „Malo so bolni, pa bodo že boljši ... A profesor so umrli — mhm, pa jutri bo pogreb.“

In šel je dalje Jozov Grega. Nerodne coklje so ropotale po kamenitem potu, in Joza je stopal vedno hitreje. Nazadnje pa je izginil tam ob skalah.

„Vidiš, da niso umrli gospa?“ je dejal Andrejec sestrici. „Ali ti nisem rekel? Pa si mislila, da lažem.“

Veselje se je naselilo na obrazu male Nežice. Lepe in prijetne misli so ji prišle v srce. Niso umrli prijazna gospa in morebiti jo bodo še kdaj pobožali po laseh in se ji nasmihali dobrovoljno. Tolažila jih bo, ker so umrli gospod profesor, in so sami tako žalostni zdaj. Najlepših rož bo nargala tam na polju. V prijazen šopek jih bo povila in podarila gospe, da se bodo nasmehnili. Vsako jutro jih bo podarila gospe, kakor mamic in očku tam na grobu ...

Hitro sta šla bratec in sestrica proti vasi in dalje iz ulice v ulico in sta se držala za roko ...

(Dalje.)

Kdaj?

Kdaj bom zlagal
spet vesele pesni,
kdaj bom peval
spet o zlati vesni?

Ko zveneli
cvetni so logovi,
ko zapali
beli so snegovi!

Ko prišla je
tuga v mojo dušo,
kakor smrt na
zapuščeno rušo ...

Bogumil Gorenjko.

